

Wacławikowie – ród chłopskich „zapiśnikarzy” ze Śląska¹

Michael Morys-Twarowski

Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Cieszynie

ORCID: 0000-0002-8803-2335

I

Na Śląsku Cieszyńskim zachowało się szereg chłopskich notatek z XVIII i XIX wieku, których autorów w literaturze zwie się „cieszyńskimi piśmiorzami” lub „zapiśnikarzami”. Najślynniejszym z nich był Jerzy (Jura) Gajdzica (1777–1840) z Cisownicy koło Cieszyna, uchodzący za twórcę pierwszego chłopskiego ekslibrisu na ziemiach polskich. W latach 30. XX wieku „odkrył” go Jan Wantuła (1877–1953) z Ustronia, z zawodu hutnik, z zamiłowania publicysta i bibliofil².

1 Chciałbym podziękować Krzysztofowi Bulli za użyczenie zdjęć materiałów, przechowywanych w Archiwum Państwowym w Pszczynie, czym zaoszczędził mi mnóstwa pracy, dr. Jerzemu Polakowi za konsultacje w sprawie najstarszych ewangelickich metryk z Pszczyny, ks. prob. Andrzejowi Wieliczce, ks. prob. Jackowi Urbaczce i ks. prob. Zbigniewowi Macurze za możliwość kwerendy w archiwach parafii rzymskokatolickich odpowiednio w Kończycach Wielkich, Pruchnej i Puńcowie oraz ks. bp. Adrianowi Korczago za udostępnienie do wglądu ksiąg metrykalnych parafii ewangelicko-augsburskiej w Goleiszowie.

2 Najnowsze wydanie pamiętnika Gajdzicy: J. Gaydzica, *Dło pomieci narodu ludzkiego*, oprac. J. Spyra, Cieszyn – Cisownica 2006. Podsumowanie badań nad Gajdzicą i jego twórczością: J. Spyra, *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w okresie od XVI do początku XX wieku*, Częstochowa 2015, s. 274–277, gdzie dalsza literatura. Jak w przypadku popularnych tematów, również

Okazało się, że Gajdzica nie był jedynym chłopem, który chwycił za pióro. Nauczyciel Jan Broda (1911–2007) ze Skoczowa zebrał lub odpisał 11 tego typu „zapiśników”, wprowadzając ich autorów do obiegu naukowego³. Do niedawna „cieszyńscy piśmiorze” jawili się jako samotne wyspy, dopiero w ostatnich latach ich działalność w szerokim kontekście omówił Janusz Spyra, weryfikując wiele narosłych wokół nich mitów⁴.

Cały czas luką badawczą pozostaje brak kompletnych biogramów „zapiśnikarzy”, nie licząc Gajdzicy. Punktem wyjścia dla niniejszego artykułu była chęć opracowania biogramu Pawła Waclawika (Wocławika), żyjącego na przełomie XVIII i XIX wieku, który odziedziczył po ojcu „najstarszą chłopską bibliotekę prywatną na Śląsku Cieszyńskim”⁵. Najwięcej pisał o nim J. Broda, a na jego informacjach opierali się późniejsi autorzy⁶.

Zrąb informacji na temat Pawła Waclawika nie jest wolny od sprzeczności. Miał być synem Jerzego⁷ albo Andrzeja⁸. Jerzy zmarł przed

w literaturze naukowej mamy do czynienia z szumem informacyjnym. Przykładowo A. Uljasz, *Jura Gajdzica (1777–1840). Chłopski bibliofil i pamiętnikarz z ziemi cieszyńskiej*, „Gdański Rocznik Ewangelicki” 2013, nr 7, s. 42–54, nie zna najnowszej edycji pamiętnika i twierdzi m.in., że w 1777 r. „śląscy chłopcy byli wolni od poddaństwa”, a „ewangelicy cieszyli się swobodą wyznania gwarantowaną przez patent tolerancyjny” (w rzeczywistości Patent tolerancyjny wydany został w 1781 r.).

3 J. Broda, *U otwartych drzwi kultury na Śląsku Cieszyńskim (cz. 4)*, „Pielgrzym Polski” 1959, nr 10–12, s. 3–30 (korzystałem z kopii w: Książnica Cieszyńska w Cieszynie, sygn. KN II 14335); idem, *Chłopski piśmiorze*, „Kalendarz Beskidzki” 1974, 15, s. 181–184; idem, *Zapiśniki chłopów śląskich*, „Regiony. Kwartalnik społeczno-kulturalny” 1978, nr 1, s. 58–90.

4 J. Spyra, *Od Tilischa do Kaufmana i Gajdzicy. Świadomość historyczna na Śląsku Cieszyńskim w epoce przednowoczesnej*, [w:] *Kronikarz a historyk. Atuty i słabości regionalnej historiografii. Materiały z konferencji naukowej Cieszyn 20–21 września 2007*, red. J. Spyra, Cieszyn 2007 (Śląska Biblioteka Cyfrowa, <http://www.sbc.org.pl/dlibra/docmetadata?id=7767>, dostęp 3.07.2017), s. 159–167; idem, *Historiografia...*, s. 259–289.

5 H. Langer, „Tam, gdzie książki dodają do wiana”. *O kulturze książki polskiej na Śląsku Cieszyńskim w świetle biografii i zainteresowań Jana Brody*, „Śląskie Miscellanea” 2007, t. 20, s. 90.

6 J. Broda, *O pewnym chłopskim bibliofilu*, „Bibliotekarz. Czasopismo poświęcone sprawom bibliotek i czytelnictwa” 1955 (R. 22), nr 7 (lipiec), s. 208–209; idem, *Rodzina Wocławików*, „Zwrot” 1979 (R. 31), nr 356, s. 57–58; idem, *Wacławik Andrzej*, [w:] J. Golec, S. Bojda, *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej*, t. 2, Cieszyn 1995, s. 254. Z wykorzystaniem tekstów Brody: Z. Gajca-Dąbrowska, *Wacławik Jerzy (zm. przed 1796)*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 934; M. Pawłowiczowa, *Księgozbiory prywatne na Śląsku Cieszyńskim w latach 1740–1920*, „Roczniki Biblioteczne” 1988, 32, s. 213; R. Mizia, *Wieś pod Cieszynem*, „Kalendarz Cieszyński 1999” 1998, s. 37.

7 J. Broda, *O pewnym chłopskim bibliofilu...*, s. 208; Z. Gajda-Dąbrowska, *Wacławik Jerzy...*, s. 934.

8 J. Broda, *Zapiśniki chłopów śląskich...*, s. 60; idem, *Rodzina Wocławików...*, s. 57; idem, *Wacławik Andrzej...*, s. 254.

1796 rokiem⁹ albo jeszcze 19 lipca 1796 roku z okazji ślubu podarował synowi księgozbiór¹⁰. Panowała zgoda, że – niezależnie od imienia – mieszkał w Zamarskach¹¹, a przybył tam z ziemi pszczyńskiej¹². W kwestii samego Pawła Waclawika – miał żyć w latach 1767–1850 i zostać pochowanym w Hażlachu obok swojej żony Ewy z domu Chrobok, żyjącej w latach 1779–1844¹³. Zięciem Pawła Waclawika miał być Jan Brańczyk (1806–1870) z Hażłacha¹⁴.

Wskazane informacje zweryfikowałem, częściowo negatywnie, i uzupełniłem na podstawie kwerendy, którą objąłem materiały przechowywane w Archiwum Państwowym w Cieszynie, Archiwum Państwowym w Pszczynie, Bibliotece i Archiwum im. B.R. Tschammera w Cieszynie, Książnicy Cieszyńskiej, Archiwum Krajowym w Opawie, Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach oraz kilku archiwach parafialnych (parafie rzymskokatolickie w Kończycach Wielkich, Puńcowie, Pruchnej i Cieszynie, parafia ewangelicko-augsburska w Goleszowie).

Niniejszy artykuł nie jest mechanicznym zestawieniem wszystkich informacji na temat osób nazwiskiem Waclawik. Postanowiłem skupić się na kwestiach najważniejszych z punktu widzenia „zapiśnikarzy”. Są to kolejno: przedstawienie pierwszych pokoleń rodu Waclawików z Pielgrzymowic w świetle najstarszych zachowanych ksiąg metrykalnych, opis losów „zapiśnikarzy” z szerokim uwzględnieniem kwestii genealogicznych oraz ich pokrewieństwa (a raczej braku takowego) z Brańczykami, którzy weszli później w posiadanie „zapiśnika” Waclawików.

II

Janusz Spyra dopuszczał możliwość, że Andrzej Waclawik, autor pierwszych wpisów w „zapiśniku” Waclawików, pochodził ze Śląska Cieszyńskiego i osiedlił się w leżących tuż za jego granicami Pielgrzymowicach¹⁵. Hipoteza wydaje się kusząca. Kiedy w 1742 roku większa część Śląska znalazła się w granicach Prus, król Fryderyk II nęcił chłopów

9 Z. Gajca-Dąbrowska, *Waclawik Jerzy...*, s. 934.

10 J. Broda, *Chłopskie Silva Rerum*, „Kalendarz Śląski 1971” 1970, s. 92; M. Pawłowiczowa, *Księgozbiory...*, s. 213.

11 J. Broda, *U otwartych drzwi...*, s. 19; Z. Gajca-Dąbrowska, *Waclawik Jerzy...*, s. 934; M. Pawłowiczowa, *Księgozbiory...*, s. 213; J. Broda, *Waclawik Andrzej...*, s. 254.

12 J. Broda, *Waclawik Andrzej...*, s. 254.

13 Idem, *Rodzina Wocławików...*, s. 57.

14 Idem, *O pewnym chłopskim bibliofilu*, s. 209; idem, *Rodzina Wocławików...*, s. 57; H. Langer, *„Tam, gdzie książki dodają do wiana”...*, s. 90.

15 J. Spyra, *Historiografia...*, s. 270.

z austriackiej strony mniejszą i uregulowaną pańszczyzną, a protestantów dodatkowo swobodą wyznaniową. Z księstwa cieszyńskiego przeniosło się tam sporo chłopów – zachowany spis z połowy XVIII wieku dla 26 miejscowości wymienia 481 osób. Brak tam nazwiska Wacławik, co jednak nie może być argumentem w tej kwestii, bo zestawienie nie obejmuje wszystkich emigrantów¹⁶.

Przypuszczenie J. Spyry jest o tyle zasadne, że nazwisko Wacławik (Wocławik, zapisywane też „Woczławik”) pojawia się na Śląsku Cieszyńskim w księgach metrykalnych z 2. połowy XVII i 1. połowy XVIII wieku. Zdaje się, że najliczniej familia Wacławików była reprezentowana w Kocobędzu (obecnie na Zaolziu), wiosce położonej około 6 kilometrów od Cieszyna¹⁷.

Problemem jest brak pozytywnej przesłanki, na przykład w postaci odnalezienia w metrykach z terenów Śląska Cieszyńskiego osób nazywających się tak samo jak najstarsi znani Wacławikowie z Pielgrzymowic. Być może dalsze kwerendy pozwolą rozstrzygnąć tę kwestię. Przełomem byłoby odnalezienie zaginionych ksiąg metrykalnych z końca XVII i z XVIII wieku. Metryki (przynajmniej chrztów) parafii rzymskokatolickiej w Pielgrzymowicach prowadzono od 1680 roku¹⁸, lecz w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach zachowały się dopiero od 1742 roku. Brakuje również najstarszych tomów metryk parafii ewangelicko-augsburskich, do których w XVIII wieku należały Pielgrzymowice. Księgi metrykalne w Pszczynie prowadzono od 1742 roku, ale w Archiwum Państwowym w Pszczynie zachowały się od 1794 roku. Tę lukę częściowo wynagradza spis mieszkańców („Księga rodzin”) parafii obejmujący lata 1742–1886¹⁹. Gorzej wygląda sytuacja w Golasowicach, gdzie metryki prowadzono od 1767 roku²⁰, lecz z XVIII wieku brak ich w ogóle. W Archiwum Państwowym w Pszczynie przechowywane są indeksy, ale indeksy chrztów pomijają imiona rodziców, co poważnie utrudnia identyfikację poszczególnych osób.

16 A. Wantuła, *Za wiarę*, „Kalendarz Ewangelicki 1939” 1938, s. 74–77; J. Wantuła, *Karty z dziejów ludu Śląska Cieszyńskiego*, Warszawa 1954, s. 67–68.

17 Np. Zemský archiv v Opavě [dalej: ZAO], Sbírka matrik Severomoravského kraje [dalej: SMSK], sign. Ka VII 5, k. 1, 5; sign. Ka VII 8, k. 21v; Biblioteka i Archivum im. B.R. Tschammera w Cieszynie [dalej: BiAT], Metryki chrztów, t. 1, s. 98; Metryki ślubów, t. 1, s. 12, 216.

18 A. Nowack, *Geschichte der Landpfarreien des Archipresbyterates Sohrau O.-S.*, Oppeln 1912, s. 200.

19 Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Pszczynie [dalej: APK/P], Königlichen Kreisgericht Pless [dalej: KKP], sygn. 2185.

20 W. Sosna, *Historia Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Golasowicach*, Golasowice 1993, s. 36–37.

III

W połowie XVIII wieku w Pielgrzymowicach mieszkały dwie linie rodu Waclawików. Starszą można nazwać „młynarską” z racji faktu, że była to częsta profesja jej przedstawicieli. Jej genealogia przedstawia się następująco:

Pierwsze pokolenie

1. Andrzej, młynarz w Pielgrzymowicach, zm. przed 9 listopada 1750 r.²¹.

Drugie pokolenie

Potomstwo Andrzeja [1]

2. Józef, młynarz w Jarząbkowicach, śl. 9 listopada 1750 r. Elżbieta Rańda („Raynda”), córka Jana, chałupnika (tj. właściciela chałupy i niewielkiego gruntu) w Pruchnej na Śląsku Cieszyńskim²².

3. Adam, młynarz w Jarząbkowicach, śl. 20 września 1757 r. Maria Weis, córka Adama, chałupnika w Kocobędzu na Śląsku Cieszyńskim²³.

4. Jerzy, młynarz w Pielgrzymowicach, śl. 1) 28 maja 1759 r. Ewa Bannot, córka Jerzego z Warszowic, śl. 2) 12 lutego 1765 r. Zuzanna Sztof (?)²⁴.

Trzecie pokolenie

Potomstwo Józefa [2]

5. Jan, ur. 6 września 1751 r.²⁵

6. Maria, ur. 3 lutego 1753 r.²⁶

Potomstwo Adama [3]

7. Maria Zuzanna, ur. 24 listopada 1758 r.²⁷

8. Anna Katarzyna, ur. 4 listopada 1760 r.²⁸

Potomstwo Jerzego [3]

9. Maria, chrzest 25 stycznia 1761 r.²⁹

21 APK/P, KPP, sygn. 2185, s. 123.

22 Ibidem, s. 123; APK/P, KKP, sygn. 2231, s. 26.

23 APK/P, KKP, sygn. 2185, s. 125; APK/P, KKP, sygn. 2231, s. 26.

24 APK/P, KKP, sygn. 2185, s. 285; APK/P, KKP, sygn. 2231, s. 26.

25 APK/P, KPP, sygn. 2185, s. 123; Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach [dalej: AAKat], KM, sygn. 1410, Księga chrztów parafii w Pielgrzymowicach 1742-1767, s. 30 (chrzest 12 IX 1751).

26 APK/P, KPP, sygn. 2185, s. 123; AAKat, KM, sygn. 1410, Księga chrztów parafii w Pielgrzymowicach 1742-1767, s. 35 (chrzest 4 II 1753).

27 APK/P, KKP, sygn. 2185, s. 125.

28 Ibidem, s. 125.

29 AAKat, KM, sygn. 1410, Księga chrztów parafii w Pielgrzymowicach 1742-1767, s. 64.

10. Józef, chrzest 1 lutego 1762 r.³⁰
11. Jadwiga, ur. 17 sierpnia 1763 r.³¹
12. Anna, ur. 26 lipca 1766 r.³²

„Zapiśnikarze” należeli do drugiej linii Waclawików z Pielgrzymowic, którzy w źródłach występują zwykle jako chałupnicy.

IV

Autorem pierwszych wpisów w „zapiśniku” Waclawików, pochodzących z okresu po 1772 roku, był Andrzej Waclawik³³. Pomija go „Księga rodzin” parafii ewangelicko-augsburskiej w Pszczynie oparta na metrykach chrztów i ślubów, a także indeks ślubów tej parafii, co jednak można łatwo wytłumaczyć. Musiał ożenić się i doczekać ewentualnego potomstwa przed 1743 rokiem.

Z „zapiśnika” wynika, że żył jeszcze w 1775 roku³⁴. Zmarł prawdopodobnie w 1777 roku na terenie parafii ewangelicko-augsburskiej w Golasowicach; przypuszczam, że w Pielgrzymowicach³⁵.

Jego krewnym, przypuszczalnie synem, był Jerzy Waclawik, chałupnik i tkacz w Pielgrzymowicach, który 30 czerwca 1756 roku ożenił się z Marią Klimek, córką Jakuba ze Starej Wsi koło Pszczyny³⁶. Jako niezżyjący został wspomniany 19 lipca 1796 roku³⁷. Zmarł prawdopodobnie

30 Ibidem, s. 70. Pomija go spis rodzin ewangelickich, gdzie pojawia się jego młodsze rodzeństwo, co sugerowałoby śmierć w niemowlęctwie lub dzieciństwie (APK/P, KKP, sygn. 2185, s. 285). Z drugiej strony wiele wskazuje, że był tożsamy z Józefem Waclawikiem, młynarzem w Pielgrzymowicach, który 1 września 1812 r., jako 50-letni wdowiec, brał ślub w Golasowicach (informacja Krzysztofa Bulli).

31 APK/P, KKP, sygn. 2185, s. 285.

32 Ibidem, s. 285.

33 J. Spyra, *Historiografia...*, s. 270–271.

34 Książnica Cieszyńska w Cieszynie, sygn. RS AKC 00376 (Zbiór ewangelickich tekstów religijnych ze Śląska Cieszyńskiego z 18–19 w.), s. 82.

35 APK/P, KKP, sygn. 2178f (1777 r., s. 59). Wpis ten może odnosić się ewentualnie do Andrzeja (*1764), syna Jerzego, chałupnika w Pielgrzymowicach, co wydaje mi się wątpliwe. W literaturze pojawiła się opinia, że Andrzej Waclawik żył w 1779 r., ale oparta jest zapewne na nieporozumieniu. P.P. Barczyk, *Aktywność kulturalno-oświatowa polskich instytucji pozaszkolnych na Górnym Śląsku (1848–1939)*, Katowice 1992, s. 16, pisze, że „Wśród wielu zbiorów rękopiśmiennych kazań interesujący jest zbiór Andrzeja Waclawika z 1779 r., pastora w Golasowicach. Oprócz kazań zawiera on kronikę protestantyzmu w Pszczyńskim”.

36 APK/P, KKP, sygn. 2185, s. 286; APK/P, KKP, sygn. 2231, s. 26.

37 BiAT, Metryki ślubów, t. 1, s. 1101.

w 1780, 1792 albo w 1793 roku na terenie parafii golasowickiej, najpewniej w Pielgrzymowicach³⁸.

Trudno zestawić pełną listę dzieci Jerzego Waclawika. Najstarsze wymienienia „Księga rodzin” parafii ewangelicko-augsburskiej w Pszczynie (w okresie sprzed powstania parafii w Golasowicach, do której przyłączono Pielgrzymowice). Dwóch urodzonych później synów można dopisać na podstawie filiacji podanych przy okazji ich ślubów, lecz nie ma pewności, czy ich matką była Maria Klimek, czy ewentualna druga żona Jerzego Waclawika³⁹. Dzieci prawdopodobnie było więcej, ale indeks chrztów parafii w Golasowicach można weryfikować tylko negatywnie (czyli określić, które nie mogły być dziećmi Jerzego).

Pewne potomstwo Jerzego Waclawika przedstawia się następująco:

1) Jerzy, ur. 23 listopada 1758 r. w Królówce (obecnie dzielnica Orzesza)⁴⁰,

2) Jan, ur. 27 czerwca 1761 r. w Królówce⁴¹,

3) Andrzej, ur. 9 listopada 1764 r.⁴²,

4) Paweł, ur. 6 sierpnia 1768 r.⁴³,

5) Józef, ur. 26 lipca 1774 r., który 5 października 1800 r. w kościele ewangelickim w Cieszynie poślubił Annę Karzeł, najstarszą córkę Jakuba, chałupnika w Kojkowicach nr 21 (obecnie na Zaolziu)⁴⁴, i w tym samym roku wykupił grunt teścia⁴⁵.

Dziećmi Jerzego Waclawika mogły być również któreś z poniższych:

1) Jan, ur. 23 września 1769 r.,

2) Jakub, ur. 6 października 1770 r.,

38 Indeks zgonów wymienia w 1780 r. jednego Jerzego Waclawika (1780 nr 6), w 1792 r. dwóch (1792 nr 12, 1792 nr 25), a w 1793 r. jednego (1793 nr 3); APK/P, KKP, sygn. 2178f. Nie sposób pokusić się o doprecyzowanie, który z wpisów odnosił się do chałupnika, bo w grę wchodzi jeszcze cztery osoby o tych samych personaliach: młynarz w Pielgrzymowicach, syn i imiennik chałupnika, Jerzy Waclawik (*17 I 1778) i Jerzy Waclawik (*19 VII 1792).

39 W 1767 r. w parafii golasowickiej zmarła Maria Waclawik: APK/P, KKP, sygn. 2178f (1767 nr 3).

40 APK/P, KKP, sygn. 2185, s. 286.

41 Ibidem, s. 286. Przepuszczalnie jego synem był Jan Waclawik, syn Jana, chałupnika w Pielgrzymowicach, ur. w 1798 r., który brał ślub 13 lipca 1826 r. (informacja Krzysztofa Bulli).

42 APK/P, KKP, sygn. 2185, s. 286.

43 APK/P, KKP, sygn. 2178d, s. 199; BiAT, Metryki ślubów, t. 1, s. 1101; BiAT, Metryki zgonów, t. 1, s. 456.

44 APK/P, KKP, sygn. 2178d, s. 199; BiAT, Metryki ślubów, t. 2, s. 22; Parafia rzymskokatolicka pw. św. Jerzego w Puńcowie, Metryki ślubów, t. 2, Kojkowice, k. 3.

45 ZAO, Ústřední správa statků Knížecí komory těšínské, Těšín, inv. č. 11410, sign. G-249, k. 150v–151.

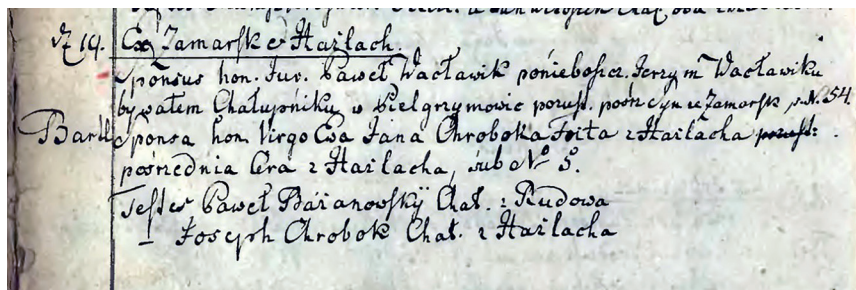
- 3) Anna, ur. 8 kwietnia 1772 r.,
- 4) Jerzy, ur. 10 marca 1778 r.,
- 5) Zuzanna, ur. 10 marca 1780 r.⁴⁶

Spory znak zapytania pojawia się przy Janie (*1769), bo być może błędnie zanotowano jego imię. Według metryk parafii rzymskokatolickiej w Pruchnej 2 listopada 1791 roku Józef Waćławik, 22-letni protestant z Pielgrzymowic, poślubił Ewę Hudziec, córkę siedlaka w Pruchnej⁴⁷, tymczasem indeksy parafii w Golasowicach milczą o takim przedstawicielu rodu Waćławików. Hipotetycznie można zaryzykować domniemanie pomyłki w imieniu w indeksie chrztów; gdyby rzeczywiście nazywał się Józef, nie mógł być dzieckiem chałupnika Jerzego Waćławika.

V

Paweł Waćławik zdecydował się opuścić pruski Śląsk i zamieszkać w jego austriackiej części. Być może głównym motywem była chęć uniknięcia służby w armii pruskiej. Przy przeglądaniu ksiąg metrykalnych ze Śląska Cieszyńskiego z ostatnich trzech dekad XVIII wieku uderza spora liczba młodych mężczyzn emigrujących z pruskiego Śląska.

19 lipca 1796 roku w kościele ewangelickim w Cieszynie Paweł Waćławik poślubił Ewę Chrobok, córkę Jana, wójta Haźlacha. Świadcami ślubu byli chałupnicy Paweł Bażanowski z Rudowa (przysiołek Zamarsk) i Józef Chrobok z Haźlacha⁴⁸.

Ryc. 1. Metryka ślubu Pawła Waćławika i Ewy Chrobok, którzy pobrali się w 1796 roku

Źródło: Biblioteka i Archiwum im. B.R. Tschammera w Cieszynie

46 APK/P, KKP, sygn. 2178d, s. 199.

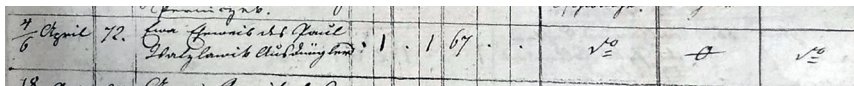
47 Parafia rzymskokatolicka pw. św. Anny w Pruchnej, Księga metrykalna dla Pruchnej – chrzty (1785–1811), śluby (1791–1823) i zgony (1785–1824), Śluby, s. 11.

48 BiAT, Metryki ślubów, t. 1, s. 1101; Parafia rzymskokatolicka pw. św. Michała Archanioła w Kończycach Wielkich [dalej: PMAKW], Metryki ślubów, t. 2, Haźlach, s. 14–15.

Ewa przyszła na świat w Hażłachu jako córka Jana i Marii, została ochrzczona 11 kwietnia 1779 roku⁴⁹. Jej ojciec wielokrotnie występuje w księgach metrykalnych jako wójt, sporadycznie jako zagrodnik⁵⁰.

W metryce ślubu zanotowano, że Paweł Waclawik mieszkał w Zamarskach nr 22. Przypuszczam, że na tej podstawie przyjmowano, że z tą miejscowością był związany przez większość życia⁵¹. Tymczasem po ślubie przeniósł się do sąsiedniego Hażłacha. W 1798 roku pojawia się w księgach metrykalnych jako komornik w tejże miejscowości⁵². Komornicy stanowili najuboższą grupę mieszkańców wsi. Nie posiadali własnej ziemi, a wynajmowali izbę (komorę) w domach bogatszych gospodarzy. Jednak Paweł Waclawik już w 1799 roku został właścicielem gruntu chałupniczego w Hażłachu nr 72⁵³. Gospodarował na nim do 23 maja 1827 roku, kiedy odsprzedał go swojemu synowi Janowi. Nie opuścił domu, lecz wraz z żoną pozostali na wymowie (instytucja zbliżona do dzisiejszej umowy dożywocia)⁵⁴.

Ewa Waclawikowa, żona Pawła, zmarła 4 kwietnia 1844 roku w Hażłachu nr 72 w wieku 65 lat. W metryce zgonów parafii rzymskokatolickiej w Kończycach Wielkich jako przyczynę śmierci podano słabość starczą⁵⁵. Paweł Waclawik zmarł 14 kwietnia 1850 roku w Hażłachu nr 72. Jako przyczynę zgonu w księgach metrykalnych parafii ewangelicko-augsburskiej w Cieszynie również wpisano słabość starczą⁵⁶.

Ryc. 2. Metryka zgonu Ewy Waclawik z domu Chrobok, zmarłej w 1844 roku

Źródło: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Michała Archanioła w Kończycach Wielkich

49 PMAKW, Metryki chrztów, t. 2, s. 23.

50 PMAKW, Metryki ślubów, t. 2, Hażlach, s. 6–7 (9 XI 1790 Jerzy Kotas, syn †Pawła, siedlaka, poślubił Marię „Hrobok”, córkę wójta [Richter]), s. 12–13 (9 VI 1795 Jerzy Tomica, syn Jana, zagrodnika z Rudnika, poślubił Annę „Hrobok”, 20-letnią córkę Jana, wójta [Richter]), s. 16–17 (3 X 1797 Paweł Kubica, siedlak w Błogocicach, poślubił Katarzynę „Hrobok”, córkę Jana, zagrodnika w Hażłachu), k. 30 (23 X 1802 Andrzej Kania poślubił Jadwigę „Hrobok”, 20-letnią córkę Jana, wójta [Richter]).

51 R. Mizia, *Wieś pod Cieszynem...*, s. 37. Na ugruntowanie tego poglądu mógł wpłynąć fakt, że na początku XX w. chałupnikiem w Zamarskach nr 72 był Andrzej Waclawik: ZAO, SMSK, sign. ET VII 102, Metryki zgonów parafii ewangelicko-augsburskiej w Cieszynie za 1903 r., s. 220 (metryka zgonu córki Zuzanny, †1903).

52 BiAT, Metryki chrztów, t. 3, s. 581.

53 Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie [dalej APK/C], Komora Cieszyńska [dalej KC], sygn. 1942/280 (Księga gruntowa Hażłacha), s. 284–285.

54 Ibidem, s. 285.

55 BiAT, Metryki zgonów, t. 1, s. 382; PMAKW, Metryki zgonów, t. 3 (1823–1879/1889), Hażlach, s. 117.

56 BiAT, Metryki zgonów, t. 1, s. 456.

VI

Ewa i Paweł Waclawikowie mieli jedenaścioro dzieci. Wszystkie przyszły na świat w Hażlachu. Na temat większości z nich udało mi się znaleźć dodatkowe informacje.

Paweł urodził się 30 marca 1798 roku. Zmarł w stanie kawalerskim 29 kwietnia 1877 roku w rodzinnym domu w Hażlachu nr 72⁵⁷.

Zuzanna urodziła się 11 sierpnia 1800 roku. Zmarła 11 sierpnia 1824 roku w Hażlachu nr 72 na dyzenterię⁵⁸.

Ewa urodziła się 2 września 1802 roku⁵⁹. Nie udało się ustalić jej dalszych losów.

Jan urodził się 13 lutego 1804 roku⁶⁰. W 1827 roku odkupił od ojca rodzinny grunt. W 1856 roku sprzedał grunt w Hażlachu nr 72 swojej najmłodszej siostrze Jadwidze i jej mężowi⁶¹. W tym samym roku nabył grunt siedlaczy w Goleszowie nr 14⁶². Był dwukrotnie żonaty: od 4 września 1827 roku z Anną Kozieł (16 VII 1797–1 XII 1867), córką Jana, wymownika z Dębowca⁶³, a od 9 lutego 1868 roku z Ewą Cichy (*12 VIII 1830), córką Adama z Kozakowic Górnych⁶⁴.

Jerzy urodził się 3 marca 1805 roku⁶⁵. 18 lutego 1840 roku poślubił Zuzannę Zielinę, córkę Andrzeja, zagrodnika w Grodziszczu⁶⁶. Był chałupnikiem w Trzanowicach Dolnych; wdowa po nim, Zuzanna, zmarła 7 stycznia 1894 roku w wieku 78 lat⁶⁷.

57 PMAKW, Metryki chrztów, t. 2, Hażlach, s. 46; BiAT, Metryki chrztów, t. 3, s. 581 (poprawnie podano imię dziecka, imię i nazwisko panięskie, daty oraz miejsce urodzenia, błędnie wpisano Jan jako imię ojca oraz datę chrztu 1 VII 1798); BiAT, Metryki zgonów, t. 3, k. 22 [wg starej paginacji].

58 PMAKW, Metryki chrztów, t. 2, Hażlach, s. 56; BiAT, Metryki chrztów, t. 3, s. 657; PMAKW, Metryki zgonów, t. 3 (1823–1879/1889), Hażlach, s. 82.

59 PMAKW, Metryki chrztów, t. 2, Hażlach, s. 66; BiAT, Metryki chrztów, t. 3, s. 731.

60 PMAKW, Metryki chrztów, t. 2, Hażlach, s. 73; BiAT, Metryki chrztów, t. 3, s. 786.

61 APK/C, KC, sygn. 1942/280, s. 287.

62 APK/C, KC, sygn. 1942/12, k. 67.

63 BiAT, Metryki ślubów, t. 2, s. 316–317; Parafia ewangelicko-augsburska w Goleszowie [dalej: PEAG], Metryki zgonów, t. 2: 1859–1889, k. 51.

64 PEAG, Metryki ślubów 1859–1889, k. 36.

65 PMAKW, Metryki chrztów, t. 2, Hażlach, s. 78.

66 BiAT, Metryki ślubów, t. 2, s. 470–471; ZAO, SMSK, sign. Ka VII 20, Metryki ślubów parafii rzymskokatolickiej w Cierlicku 1827–1897, k. 214v.

67 ZAO, SMSK, sign. ET VII 85, Metryki zgonów parafii ewangelicko-augsburskiej w Cieszynie za 1894 r., k. 213.

Andrzej urodził się 25 czerwca 1807 roku⁶⁸. Nie udało się ustalić jego dalszych losów.

Maria urodziła się 29 lipca 1809 roku. Zmarła 25 października 1830 roku w Hażlachu na puchlinę wodną⁶⁹.

Adam urodził się 2 października 1811 roku⁷⁰. Był właścicielem gruntu chałupniczego w Lesznej Dolnej nr 52. 9 maja 1882 roku sporządził testament, w którym zapisał między innymi 500 złotych zborowi ewangelickiemu w Cieszynie (sumę tę miano przeznaczyć na fundusz kościelny lub szkolny) i 65 złotych na odbudowanie dzwonnicy na cmentarzu w Lesznej⁷¹. Zmarł 3 czerwca 1882 roku na suchoty (*Lungensucht*)⁷². Był dwukrotnie żonaty. 1 lutego 1848 roku ożenił się z Marią Ostruszką (†24 V 1870 w wieku 42 lat), córką Pawła, chałupnika w Kojkowicach⁷³, a po jej śmierci 30 października 1870 roku z Zuzanną Kapszą (*29 XI 1841 Bystrzyca), córką Adama, chałupnika w Wędryni. Wdowa po Adamie kilka miesięcy po jego śmierci, 24 października 1882 roku, poślubiła Jana Gajdżicę, cieślę w Cisownicy⁷⁴.

Anna urodziła się 5 marca 1814 roku. Najpóźniej w 1846 roku zamieszkała w Mistrzowicach, gdzie urodziła nieślubnego syna Jana, ochrzczonego 13 września 1846 roku, zmarłego 2 października 1846 roku w Ligocie Alodialnej⁷⁵. 28 września 1851 roku poślubiła Jana Czakoja, 43-letniego komornika, mieszkającego w Kocobędzu⁷⁶.

Katarzyna urodziła się 12 listopada 1818 roku. Jeszcze w 1882 roku mieszkała w Hażlachu, później przeprowadziła się do pobliskich Kalem-bic, gdzie zmarła 5 grudnia 1899 roku⁷⁷.

68 PMAKW, Metryki chrztów, t. 2, Hażlach, s. 91; BiAT, Metryki chrztów, t. 4, s. 12.

69 PMAKW, Metryki chrztów, t. 3, Hażlach, s. 107; BiAT, Metryki chrztów, t. 4, s. 140; PMAKW, Metryki zgonów, t. 3 (1823–1879/1889), Hażlach, s. 91.

70 PMAKW, Metryki chrztów, t. 3, Hażlach, s. 114; BiAT, Metryki chrztów, t. 4, s. 251.

71 APK/C, Bezirksgericht Teschen, sygn. 1121, UV 23/82.

72 BiAT, Metryki zgonów, t. 4, k. 173 [wg starej paginacji].

73 BiAT, Metryki ślubów, t. 2, s. 628–629; BiAT, Metryki zgonów, t. 2, s. 661–662.

74 ZAO, SMSK, sign. ET II 9, Metryki ślubów parafii ewangelicko-augsburskiej w Bystrzycy 1859–1882, k. 120v–121; BiAT, Metryki ślubów, t. 5, s. 283–284.

75 PMAKW, Metryki chrztów, t. 3, Hażlach, s. 127; BiAT, Metryki chrztów, t. 4, s. 377 (tam tylko data chrztu 6 III 1814); t. 6, s. 240; Parafia rzymskokatolicka pw. św. Marii Magdaleny w Cieszynie, Metryki zgonów, t. 6 B, Ligota, s. 13.

76 BiAT, Metryki ślubów, t. 3, s. 11–12; M. Morys-Twarowski, *Czakojowie z Kocobędza – zarys dziejów chłopskiego rodu ze Śląska Cieszyńskiego od XVII do początku XX wieku*, „Pamiętnik Cieszyński” 2019, t. 23, s. 115.

77 PMAKW, Metryki chrztów, t. 3, Hażlach, s. 154; BiAT, Metryki chrztów, t. 4, s. 575–576 (tam tylko data chrztu 13 XI 1818); ZAO, SMSK, sign. ET VII 90, Metryki zgonów parafii ewangelicko-augsburskiej w Cieszynie za 1899 r., k. 72.

Jadwiga została ochrzczona 22 września 1820 roku. 2 lipca 1848 roku poślubiła Adama Kajzara, 23-letniego chałupnika z Pogwizdowa⁷⁸. W 1856 roku wraz z mężem odkupiła grunt w Hażlachu nr 72 od brata, Jana Waclawika⁷⁹. Adam Kajzar zmarł 18 sierpnia 1861 roku na gruźlicę. W metryce zgonu został określony jako 36-letni chałupnik w Hażlachu nr 72⁸⁰. 14 września 1862 roku Jadwiga Kajzarowa z domu Waclawik poślubiła Pawła Sikorę (*1 XI 1831), syna Jerzego, zagrodnika w Ligocie Alodialnej⁸¹.

VII

J. Broda podał, że mężem córki Pawła Waclawika był Jan Brańczyk⁸², jednak nie udało mi się potwierdzić tej informacji. Wspomniany Jan Brańczyk (II) był synem Jana (I), chałupnika w Hażlachu nr 12, i Marii z Dziekaników. Urodził się 6 stycznia 1806 roku w Hażlachu. 29 października 1832 roku poślubił Marię, córkę Adama Macury, zagrodnika z Dziegielowa. Zmarł jako wymownik 26 sierpnia 1870 roku w Hażlachu nr 26, jak zapisano w metryce zgonu, na „duszności”⁸³.

Synem Jana Brańczyka (II) i Marii z Macurów był Jan Brańczyk (III), urodzony 25 lipca 1844 roku w Hażlachu. Od 1863 roku był nauczycielem w miejscowej szkole ewangelickiej. Zmarł 18 września 1882 roku na tyfus. Od 26 listopada 1866 roku był żonaty z Ewą, córką Pawła Krzywonia, właściciela gruntu w Hażlachu⁸⁴.

W innym miejscu J. Broda podaje, że zięciem Waclawika był Paweł Brańczyk⁸⁵. Także tej informacji nie udało się potwierdzić. Paweł Brańczyk był synem Jana Brańczyka (II) i Marii z Macurów. Urodził się 5 listopada 1832 roku w Hażlachu nr 12. 20 listopada 1860 roku w Cieszynie poślubił Annę, córkę Pawła Koniecznego, siedlaka w Hażlachu nr 43⁸⁶. Co

78 PMAKW, Metryki ślubów, t. 3 (1827–1867), Hażlach, k. 73; BiAT, Metryki chrztów, t. 4, s. 655–656; BiAT, Metryki ślubów, t. 2, s. 632–633. Świadcami byli Jerzy i Adam Waclawikowie z Hażlacha.

79 APK/C, KC, sygn. 1942/280, s. 287.

80 BiAT, Metryki zgonów, t. 2, s. 287–288.

81 BiAT, Metryki ślubów, t. 3, s. 253–254.

82 J. Broda, *O pewnym chłopskim bibliofilu...*, s. 209.

83 BiAT, Metryki chrztów, t. 3, s. 871; BiAT, Metryki ślubów, t. 2, s. 370–371; BiAT, Metryki zgonów, t. 2, s. 655–666.

84 BiAT, Metryki chrztów, t. 6, s. 59; ZAO, SMSK, sign. ET VII 55, Metryki zgonów parafii ewangelicko-augsburskiej w Cieszynie za 1882 r., k. 181; BiAT, Metryki ślubów, t. 3, s. 403–404 [wg starej paginacji]; *Ewangelicka gmina cmentarna Hażlach-Brzezówka*, „Poseł Ewangelicki” nr 16 z 22 IV 1922, s. 2.

85 J. Broda, *Chłopscy piśmiarze...*, s. 182.

86 BiAT, Metryki chrztów, t. 5, s. 80; BiAT, Metryki ślubów, t. 3, s. 203–204.

warte odnotowania, J. Broda podawał też sprzeczne informacje odnośnie do związków Brańczyków z „zapiśnikiem”. Rękopis Waclawika według jednej z wersji miał być przechowywany przez wnuków Jana Brańczyka, gdzie odnalazł go J. Broda⁸⁷, według innej Jan Brańczyk przekazał go Czytelnii Ewangelickiej⁸⁸.

VIII

Pierwotna wersja tego tekstu była gotowa przed dekadą. Udostępniałem go zainteresowanym osobom, dzięki czemu część ustaleń weszła już do obiegu naukowego⁸⁹. Na przestrzeni lat zebrałem nieco uzupełnień do biografii Andrzeja, Jerzego i Pawła Waclawików, a jednocześnie zdecydowałem się opuścić obszerne fragmenty poświęcone genealogii Waclawików z Kojkowic (potomków Józefa *1778) i z parafii goleszowskiej (potomków Jana *1804), które niepotrzebnie obciążałyby tekst dodatkową litaniją imion, nazwisk i dat. Z czasem zarzuciłem myśl o publikacji, mając nadzieję, że biogram Pawła Waclawika znajdzie się w planowanym *Słowniku biograficznym Księstwa Cieszyńskiego*. Wartość naukowa takiego wydawnictwa nie ulega wątpliwości, ale próby uzyskania finansowania w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, mimo kompletnie pozytywnych recenzji, zakończyły się w 2019 roku niepowodzeniem. W takiej sytuacji nie pozostało mi nic innego, jak dokończyć tekst z nadzieją, że może ktoś kiedyś wykorzysta tę cegiełkę z zakresu regionalnej biografistyki.

87 J. Broda, *O pewnym chłopskim bibliofilu...*, s. 209.

88 Idem, *U otwartych drzwi...*, s. 21.

89 J. Spyra, *Historiografia...*, s. 270–271. Moje ustalenia przywołał też R. Mizia, *O chłopskich „piśniorzach” z Zamarsk i Hażłacha*, „Kalendarz Cieszyński 2022” 2021, s. 59–63.

The Waclawik Family – the Family of Peasant Folk Writers from Silesia

A number of peasant notes from the 18th and 19th centuries, whose authors are called “Cieszyn folk writers” (cieszyńscy piśmiorze) or “note takers” (zapiśnikarze), have been preserved in Cieszyn Silesia. In recent years, this phenomenon has been most extensively discussed by Janusz Spyra in the study: *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w okresie od XVI do początku XX wieku* (Eng. *Historiography and Regional Identity in Modern Times on the Example of Cieszyn Silesia in the Period from the 16th to the Beginning of the 20th Century*). This article brings minor factual supplements to the mentioned study. The author discusses the fate of “writers” from the Waclawik family. They were Andrzej (d. 1777) from Pielgrzymowice in Prussian Silesia, his (presumed) son Jerzy (d. 1780, 1792 or 1793), a cotter in Pielgrzymowice, and his grandson Paweł (1768–1850), who settled in Cieszyn Silesia (first he lived in Zamarski, later in Hażlach). Particular emphasis was placed on genealogical issues.

Keywords: Cieszyn Silesia, peasants, genealogy, history of Silesia, 18th century, 19th century

Tablica 1. Andrzej Wacławik z Pielgrzymowic i jego potomstwo

Andrzej †1777(?)	[Jerzy †1780, 1790 albo 1793 ∞ 1756 Maria Klimek	Jerzy *1758	Paweł *1798 †1877
		Jan *1761	Zuzanna *1800 †1824
		Andrzej *1764	Ewa *1802
		Paweł *1768 †1850 ∞ 1796 Ewa Chrobok	Jan *1804 ∞ 1) 1827 Anna Kozielec ∞ 2) 1868 Ewa Cichy
		? Jan *1769	Jerzy *1805 ∞ 1840 Zuzanna Zielina
		? Jakub *1770	Andrzej *1807
		Józef *1774 ∞ 1800 Anna Karzeł	Maria *1809 †1830
		? Jerzy *1778	Adam *1811 †1882 ∞ 1) 1848 Maria Ostruszka ∞ 2) 1870 Zuzanna Kapsza
		? Zuzanna *1780	Anna *1814 ∞ 1851 Jan Czakoj
			Katarzyna *1818 †1899
			Jadwiga *1820 ∞ 1) 1848 Adam Kajzar ∞ 2) 1862 Paweł Sikora

Legenda
* narodziny
∞ ślub
† zgon